

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

Постановка проблеми. Функціонування фінансово-кредитної системи передбачає оперування, серед інших, поняттям “відмивання грошей”. Відповідно до наявного світового досвіду це процес, пов’язаний з приховуванням джерел походження коштів, отриманих незаконним шляхом (або коштів, отриманих законним шляхом, але призначених для використання в незаконних цілях).

По своїй суті це злочинна діяльність, яка характеризується різноманітністю ймовірних етапів її провадження. Вона є основною при цілеспрямованій підтримці наркоторгівлі, нелегальної міграції, при фінансуванні членів злочинних угруповань, осіб, які торгують інсайдерською інформацією, а також інших, які б хотіли unikнути уваги до себе, викликані “раптовою” появою грошей на рахунку в банку.

Можливості тих, хто професійно займається відмиванням грошей, обмежені лише широтою власної уяви. Жодна фінансово-кредитна установа не застрахована від ймовірності випадкової співучасті в процесі відмивання грошей. Тому впровадження комплексу заходів фінансового моніторингу на рівні окремої банківської установи та, в цілому, вітчизняної фінансово-кредитної системи є необхідним та обґрунтованим з погляду на вимоги світового співтовариства.

Аналіз публікацій. Визначення поняття легалізації прибутків від злочинної діяльності у міжнародному праві було дано у Віденській конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин від 19 грудня 1988 р. [7], що значною мірою вплинуло на розвиток відповідного законодавства західних країн.

У той же час, розвиток організованої злочинності призвів до зростання рівня відповідних доходів, одержуваних зі сфер злочинної діяльності. Подібні кошти також стали об’єктом процесу “відмивання” і подальшого інвестування в легальну економіку. Конвенція Ради Європи № 141 “Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, отриманих від злочинної діяльності” від 8 листопада 1990 р. [8] визнала злочином дії, пов’язані з “відмиванням” грошей, отриманих не тільки від наркобізнесу, але і від інших видів злочинної діяльності. Ст. 6 Конвенції визначає перелік правопорушень, пов’язаних з “відмиванням грошей”.

Положення Страсбурзької конвенції та рекомендації Спеціальної фінансової комісії з проблем відмивання грошей, підготовлені у 1990 р.,

визначають діяльність по відмиванню коштів процесом, у ході якого доходи, отримані в результаті незаконної діяльності, тобто різноманітних правопорушень, можуть направлятися у фінансово-кредитну систему (банки, інші фінансові інститути), використовуватися в економічній діяльності, на них (замість них) може придбаватися інше майно, в результаті чого грошові кошти повертаються їх власнику у “відтвореному” вигляді.

Невирішені раніше частини проблеми ефективного функціонування комплексу заходів щодо запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, полягають в наступному. У відповідних нормативних актах окремих країн наявні суттєві розбіжності, які стосуються визначення переліку діянь, результатом вчинення яких є отримання коштів, що можуть бути легалізовані з точки зору законодавства конкретної країни. Подібними джерелами, в цілому, визначаються:

- злочини (будь-які, передбачені кримінальним законодавством);
- злочини, що є типовими для організованої злочинності;
- злочини і правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

Дії по легалізації прибутків, отриманих з вказаних джерел, провадяться з метою створення видимості законності їх походження. Крім того, метою провадження процесу “відмивання” незаконних грошових коштів є приховування особи, яка ініціювала проведення відповідних фінансових операцій, а також протизаконності джерел цих коштів.

Цілі статті. Так само як і інші члени світової спільноти, Україна активно вживає заходи щодо запобігання легалізації грошей, набутих злочинним шляхом. Тому зрозумілим є прагнення вітчизняних законодавців створити необхідну та відповідну нормативну основу для виконання вимог світового співтовариства в напрямку протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Для усвідомлення вже створеного на державному рівні доцільним є узагальнення результатів нормотворчого процесу в цілому в українській банківській системі.

Основний матеріал. Зобов'язання по здійсненню ефективної боротьби з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом, що були взяті на себе державою, своїм втіленням мають прийняті відповідні законодавчі та нормативно-правові акти. Маються на увазі, зокрема, ст. 63-65 Закону України “Про банки і банківську діяльність” [9]. При цьому ст. 64 цього Закону визначає обов'язок банківської установи ідентифікувати осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції. Так, банки мають ідентифікувати особу, яка ініціює здійснення розрахунку за угодою на суму, нижчу ніж зазначено у частині третій відміченої статті, але, якщо дана угода пов'язана з іншою і, як результат, загальна сума оплати за угодами перевищує встановлену межу або у разі наявності обґрунтованої підозри в тому, що кошти набуті злочинним шляхом. З метою попередження злочинів інформація щодо ідентифікації осіб повідомляється банками відповідним органам згідно з законодавством України, яке регулює питання боротьби з організованою злочинністю.

Ця норма отримала своє доповнення у ст. 18 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [12], за якою фінансові установи зобов’язані повідомляти відповідні уповноважені державні органи про сумнівні та незвичні операції своїх клієнтів.

Взагалі, національне законодавство в напрямку запобігання легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, характеризується доволі розгалуженою структурою. Крім вже вказаних законів це:

1. Указ Президента України від 10 грудня 2001 р. № 1199/2001 “Про заходи щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2001 р. № 1124 “Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)”, що затвердила законодавчу силу на національному рівні рекомендацій FATF.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 2002 р. № 700 “Про визначення критеріїв віднесення фінансових операцій до сумнівних та незвичних”.
4. Постанова Правління Національного банку України від 30 квітня 2002 р. № 164 “Про схвалення Методичних рекомендацій з питань розроблення банками України програм з метою протидії легалізації (відмиванню) грошей, отриманих злочинним шляхом”.

Важливим етапом у процесі створення нормативної бази на шляху реалізації комплексу заходів щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, стало прийняття у листопаді 2002 року відповідного профільного закону.

Але, на жаль, введення в дію Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” [11] не дало можливості уникнути “чорного списку” FATF та відповідних санкцій, які з 20 грудня 2002 р. були застосовані проти України.

Логічним розвитком подій на рівні національного законотворчого процесу було прийняття Закону України “Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом” [10], що дозволило призупинити дію санкцій FATF проти України.

Відповідно до цього Закону вносяться зміни до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” в частині зниження суми трансакції, згідно з розміром якої операція підлягає фінансовому моніторингу. Ця сума знижена до 80 тис. грн. (близько 15 тис. євро). При цьому початковий рівень вказаного критерію при безготівкових розрахунках дорівнював чи перевищував 300 тис. грн. або дорівнював чи перевищував суму в іноземній валюті, еквівалентну 300 тис. грн.. При розрахунках готівкою дана сума дорівнювала чи перевищувала 100 тис. грн. або дорівнювала чи перевищувала суму валютних коштів, еквівалентну 100 тис. грн. (50 тис. грн. відповідно до законодавства, яке є легітимним на даний час).

Крім того, внесено зміни до Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Зокрема, передбачено, що банки зобов’язані розробляти, впроваджувати та постійно поновлювати правила внутрішнього фінансового моніторингу та програми його здійснення з урахуванням вимог законодавства про запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Прийнятий закон вносить зміни і до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. Передбачено, що фінансовим установам забороняється вступати в договірні відносини з анонімними особами, відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки. Також їм забороняється вступати у відносини з клієнтами у разі, якщо виникає сумнів стосовно того, що особа виступає не від власного імені. Закон передбачає, які саме клієнти мають бути ідентифіковані фінансовою установою.

Слід відмітити, що законом внесено зміни до Кримінального кодексу України. Передбачено, що розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у банках, на підприємствах, в установах, в організаціях та їх підрозділах або придбання за такі кошти об’єктів майна, що підлягають приватизації чи обладнання для виробничих та інших потреб або використання таких коштів і майна з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів карається позбавленням волі на строк від 5 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскацією коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом, та з конфіскацією власного майна. До сьогодні за такий злочин особи каралися “позбавленням волі на строк від 5 до 12 років з конфіскацією майна”.

Розглянуті законодавчі акти є основою для проведення комплексу заходів в напрямку фінансового моніторингу на рівні окремо взятої банківської установи. Слід відмітити, що основним ризиком втрати ділової репутації банком є порушення діючого національного законодавства. Крім того, причиною погіршення або, навіть, втрати репутації є виникнення по відношенню до комерційного банку підозри у зв’язках з кримінальними структурами, а також його звинувачення в легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

На жаль, справжні цілі клієнтів стають відомими не завжди, тому в своїй діяльності банк не може бути застрахований від випадкової співучасті в процесі відмивання коштів, яке провадиться, як правило, приховано, з використанням різноманітних комбінацій законного характеру.

Так, у 20-х роках ХХ ст. в США розповсюдженим методом легалізації незаконних доходів були фіктивні наряди на прання білизни в пральнях, що було причиною появи терміну “відмивання брудних доходів”.

Незалежно від конкретного способу “відмивання” незаконних доходів, як вже зазначалося, відбувається за допомогою законних майнових чи/та грошових операцій (рис. 1).

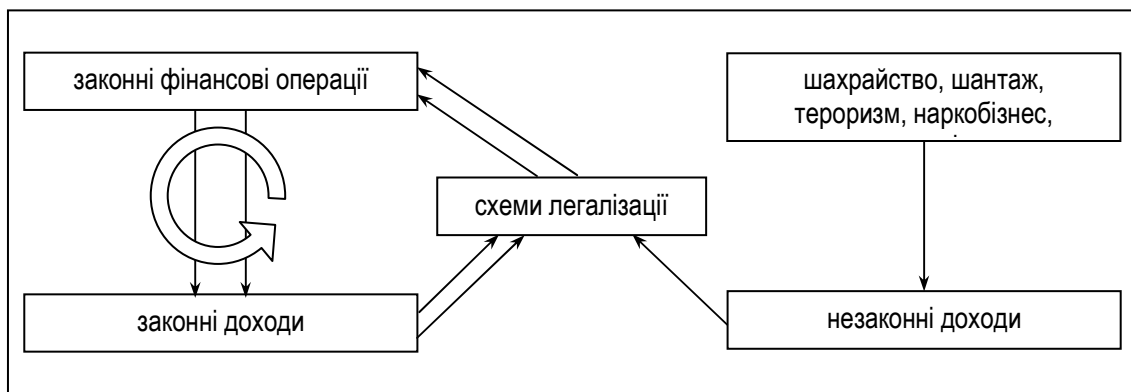

Рис. 1. Етапи процесу легалізації доходів

Для схем легалізації незаконних доходів характерні три наступні етапи:

- 1) залучення незаконного доходу в ланцюг законних грошово-майнових операцій (“прання”);
- 2) маскуванню джерел доходів шляхом здійснення цих операцій (“віджим”);
- 3) отримання легального доходу (“сушка”).

Легалізація може проводитися в декількох операціях з використанням різноманітних схем. З кожною операцією генетичний зв’язок з початковим джерелом незаконних доходів слабшає.

Висновки. За своєю природою незаконність джерел грошових операцій не є такою, за якою можливе здійснення безпосереднього спостереження. Про наявність незаконності джерел доходу можна робити висновок лише за опосередкованими ознаками, які можуть викликати підозру та проявляються при проведенні грошово-майнових операцій (фінансових операцій). Ці ознаки, що будуть розглядатися відокремлено, є малоефективними, але, зібрані разом, вони можуть відобразити достатньо повну картину, яка дозволить обґрунтовано зробити висновок щодо належності розглянутої сукупності фінансових операцій до однієї зі схем легалізації незаконних доходів. Виявлення цих ознак та схем вимагає спеціальної кваліфікації робітників банківської безпеки.

Список літератури

1. Борисов В. Имитационное моделирование в изучении экономических систем // Банковские технологии. – 2001. – № 2. – С. 68.
2. Гамза В.А., Ткачук И.Б. Безопасность коммерческого банка: Учебно-практическое пособие. – М.: Изд-ль Шумилова И.И., 2000. – 216 с.
3. Дмитров С.О. Городнов В.П. Математичне моделювання складних систем. Наука і оборона. № 1. – Київ, МОУ, 2000. – 60 с.
4. Зубок М.І., Николаєва Л.В. Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні. – К.: Істина, 2000. – 88 с.
5. Костюченко О.А. Банківське право. – К.: МАУП, 2000. – 240 с.
6. Мороз А.М., Савлук М.І. Пуховкіна М.Ф. та ін. Банківські операції. – К.: КНЕУ, 2000. – 348 с.
7. Конвенція ООН “Про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин” // www.un.org.

8. Конвенція Ради Європи “Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом” // www.coe.int.
9. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5-6. – С. 30.
10. Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 06.02.2003 № 485-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 14. – С. 104.
11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28.11.2002 № 249-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 1. – С. 2.
12. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 1. – С. 1.

Дмитров, С.О. Теоретичні засади проведення фінансового моніторингу в комерційному банку [Текст] / С.О. Дмитров, Я.В. Турова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – Т.12. – С. 79–85